

ФЕНОМЕН ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА ТА ГРОМАДСЬКОГО ДІЯЧА ОЛЕКСІЯ БУТОВСЬКОГО В ІСТОРІЇ ОЛІМПІЙСЬКОГО РУХУ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Abstract. *The article explores the phenomenon of Oleksiy Butovsky (1838–1917), a co-founder of the modern Olympic Games revival and the International Olympic Committee, who was of Ukrainian origin. The study analyzes his pedagogical concepts and administrative experience in disseminating Olympic ideals within the territory of Ukraine. It highlights the restoration of historical justice regarding O. Butovsky's scientific heritage, positioning him as a symbol of national sports identity and a key figure in global Olympism.*

Keywords: *Oleksiy Butovsky, history of the Olympic movement, International Olympic Committee, Pierre de Coubertin, physical education, olympic education, historical memory, national identity*

Актуальність теми дослідження (постановка проблеми). Сьогодні ми стаємо свідками того, як історія перетворюється на поле битви за національну пам'ять, тому процес деколонізації вітчизняної історіографії спорту та відновлення історичної справедливості є нагальним завданням наукової спільноти. Постає Олексія Дмитровича Бутовського (1838–1917) є однією з ключових, проте донині недостатньо осмислених фігур у розвитку сучасного олімпійського руху. Його біографія не обмежується однією сферою діяльності, а охоплює різноманітні іпостасі: видатний педагог, науковець, спортивний функціонер і, що має особливе значення, – українець за походженням, представник національної еліти. В умовах повномасштабної російської агресії, що спрямована на фізичне знищення української держави, на стирання культурної ідентичності та привласнення нашого інтелектуального надбання, дослідження життєвого шляху Олексія Бутовського набуває екзистенційного значення. Сучасні геополітичні реалії та трагічні події війни актуалізують необхідність глибокого

переосмислення його спадщини як акту повернення вкраденої історії. Повернення імені Олексія Бутовського до українського пантеону є важливим кроком у спростуванні міфів про «меншовартість» української культури та демонстрацією того, що наші співвітчизники стояли біля витоків глобальних гуманістичних процесів. Відтак, аналіз діяльності видатного педагога та вченого крізь призму сьогодення стає важливим інструментом утвердження суб'єктності України на міжнародній арені.

Мета дослідження – на підставі аналізу багатогранної діяльності Олексія Бутовського обґрунтувати значимість його постаті в контексті розвитку світового та українського олімпійського руху.

Методи дослідження. Для всебічного розкриття феномену постаті Олексія Бутовського застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Зокрема, поєднання біографічного, історико-генетичного методу та методу джерелознавчого аналізу дозволило реконструювати ключові етапи професійного становлення вченого, простежити еволюцію його педагогічних поглядів. Застосування проблемно-хронологічного методу забезпечило розгляд спадщини діяча в динаміці історичних епох – від імперського періоду через ідеологічне забуття радянської доби до сучасного відновлення національної пам'яті. Використання герменевтичного методу в сукупності з аналізом та синтезом уможливило наукову реконструкцію просвітницької місії Олексія Бутовського у відродженні олімпійського руху сучасності, обґрунтування значущості його постаті та актуалізацію спадщини як невід'ємного складника українського культурно-історичного простору.

Результати дослідження. Олексій Дмитрович Бутовський народився 9 (21) червня 1838 року в селі П'ятигірці Кременчуцького повіту Полтавської губернії, що на той час входила до складу Російської імперії. Село було розташоване в межах історичної Полтавщини, яка відзначалася значним культурно-освітнім потенціалом і традиціями козацького самоврядування. Освіта видатного педагога та громадського діяча розпочалася в Петровському Полтавському кадетському корпусі, згодом він продовжив навчання у Костянтинівському Кадетському корпусі, а пізніше – в Миколаївській інженерній академії [1].

Подальша кар'єра Олексія Бутовського була тісно пов'язана з педагогічною діяльністю. Після отримання першого офіцерського звання він повернувся до Петровського Полтавського кадетського корпусу, де з 1858 по 1861 рік працював репетитором з фортифікації та інших військових наук, зокрема, гімнастики [3]. Упродовж тривалої служби опікувався проблемами організації навчального процесу у військових закладах освіти, зокрема, викладання та навчання фізичної культури. Цей досвід дозволив Олексію Бутовському усвідомити важливість фізкультурної освіти у формуванні цілісної особистості. Його педагогічні погляди були прогресивними для свого часу. Так, педагог розглядав фізичну культуру не як окрему навчальну дисципліну, а як невід'ємний складник загального розвитку людини. Він стверджував, що систематична рухова активність є запорукою фізичного та інтелектуального вдосконалення особистості [4]. Такий підхід демонструє глибоке розуміння педагогом цілісної природи виховання, в основі якого лежить гармонійний розвиток фізичних та інтелектуальних здібностей людини.

За родом діяльності Олексію Бутовському доводилося системно вивчати прогресивний зарубіжний досвід фізичного виховання учнівської молоді та шукати ефективні моделі модернізації вітчизняної військово-освітньої системи. Під час чергового відрядження до Парижа у 1892 році відбулася його знакова зустріч із французьким бароном П'єром де Кубертенем, що стало ключовим моментом у залученні Олексія Дмитровича до ідей відродження Олімпійських ігор сучасності. Співпраця виявила концептуальну синергію між двома діячами. П'єр де Кубертен презентував українському педагогу своє бачення спорту як потужного інструменту соціальної педагогіки та «мирного інтернаціоналізму». У центрі його концепції стояла ідея реформування освіти за англійським зразком (система Томаса Арнольда), де атлетизм розглядався як засіб формування вольового характеру, моральної стійкості та громадянської відповідальності. П. де Кубертен переконливо доводив, що відродження античного ідеалу евритмії (гармонії тілесного і духовного) здатне подолати кризу тогочасного суспільства, і зокрема молодого покоління молоді, яке страждало від інтелектуального перевантаження та недостатньої рухової активності.

Особливий інтерес Олексія Бутовського викликала глобальна візія барона: перетворення спортивних змагань на фактор міжнародного порозуміння, де національні амбіції реалізуються на стадіонах, а не на полі бою, оскільки він був військовим і розумів цінність миру. Ця філософська спільність поглядів на виховну роль фізичної культури та миротворчий потенціал спорту зробила Олексія Дмитровича партнером та одноступцем у справі реалізації амбітного міжнародного проєкту – відродження Олімпійських ігор сучасності. Така філософська спільність зробила Олексія Дмитровича ідеальним партнером зарубіжних спортивних функціонерів, чії ідеї щодо фізичного виховання були співзвучні, що й визначило його місце серед фундаторів сучасного олімпізму. Співпраця Олексія Бутовського та П'єра де Кубертена була тривалою і плідною. Зокрема, визначальною віхою в становленні олімпійського руху став Міжнародний атлетичний конгрес 1894 року в Парижі, на якому було ухвалено історичне рішення про відродження Олімпійських ігор. Показово, що хоча О. Бутовський не був фізично присутнім на цьому зібранні, його авторитет у колі європейських колег був настільки беззаперечним, що його заочно обрали до першого складу Міжнародного олімпійського комітету (далі – МОК) [5; 7; 9]. Відзначимо також, що при оголошенні списку тринадцяти засновників Комітету П'єр де Кубертен назвав Олексія Бутовського четвертим, після грека Дімітріоса Вікеласа (першого президента МОК), свого співвітчизника Жака Калло та власного прізвища. Цей факт підкреслює ступінь поваги П. де Кубертена до особистості та професіоналізму Олексія Бутовського та закріплює за українським педагогом статус одного із фундаторів олімпійського руху сучасності.

Як член першого складу МОК, Олексій Бутовський відіграв ключову роль посередника між західноєвропейськими концепціями олімпізму та освітнім простором Східної Європи, забезпечуючи представництво регіону в міжнародному спортивному русі. Завдяки високому науковому авторитету та глибоким фаховим знанням у галузі фізичного виховання, Олексій Дмитрович став головним популяризатором олімпійських ідей на теренах України.

Логічним продовженням організаційної роботи вченого в структурах МОК стала необхідність практичного впровадження проголошених принципів, що спонукало Олексія Дмитровича до безпосередньої участі в заходах Першої Олімпіади. Вагомим

результатом відвідування Перших сучасних Олімпійських ігор стала праця «Афіни навесні 1896 року» [2]. Хоча книга була видана в імперській столиці, вона є унікальним інтелектуальним надбанням нашого співвітчизника і залишається одним із перших україноцентричних за походженням автор джерел, присвячених цій історичній події [8]. Означене видання виходить за рамки простого звіту очевидця – у ній автор виступив як спостерігач та аналітик. Книга містила унікальні подробиці про програму змагань, учасників, атмосферу та церемонії, у тому числі нагородження переможців та Другу сесію МОК. На наш погляд, ця праця є не просто історичним документом, а ідейним маніфестом О. Бутовського. Він назвав ідею міжнародних ігор «щасливою», такою, що «відповідала назрілій потребі сучасного людства, потребі фізичного й морального відродження молодого покоління» [2; 6], а також висловив переконання, що «періодичне повторення міжнародних Ігор у майбутньому забезпечене» [2]. Цей факт є безпосереднім свідченням того, що Олексій Бутовський активно поширював олімпійські ідеали, адже публікація названої праці стала дієвим засобом імплементації олімпійських ідей у вітчизняний культурно-освітній контекст.

Попри формальне завершення членства в МОК у 1900 році, Олексій Бутовський продовжував активно підтримувати та поширювати олімпійські ідеї. На батьківщині педагогі вчений докладав значних зусиль для розвитку спорту та фізичної культури. Так, за його ініціативи у 1913 році в Києві відбулася Перша Олімпіада, що зібрала близько 500 атлетів з 12 міст. Він також невтомно домагався створення спеціальних навчальних закладів для підготовки фахівців, і ці зусилля частково були реалізовані з відкриттям Головної Гімнастико-фехтувальної школи у 1909 році [3].

Зауважимо, що історична постать Олексія Бутовського відображає складність української національної ідентичності в історичній ретроспективі і зокрема, наприкінці XIX – на початку XX століть. Українець за походженням, котрий служив «російським генералом» та був «представником від Росії» в МОК – це феномен, що відбиває історичні реалії тривалої окупаційної політики сусідньої країни-агресора. Водночас між особистим прагненням педагога і вченого та імперською реальністю існував значний розрив. Зокрема, держава відмовилася від фінансування участі спортсменів у перших Олімпійських іграх в

Афінах, а спроби Олексія Бутовського у 1904 році заснувати товариство сприяння фізичному розвитку залишилися безрезультатними через відсутність підтримки та поширений суспільний скепсис [3]. Таким чином, його діяльність варто розглядати радше як просвітницьку у контексті намагань модернізувати вітчизняну систему фізичного виховання через призму олімпійських ідеалів, аніж як успішну адміністративну інтеграцію на державному рівні того часу. Така ситуація засвідчує, що внесок Олексія Бутовського у становлення олімпійського руху здебільшого мав характер особистої ініціативи, а не державної політики, що, у свою чергу, підкреслює значущість його діяльності.

На нашу думку, внесок Олексія Бутовського у становлення сучасних олімпійських ідеалів можна вважати системоутворювальним і багатогранним. По-перше, його концепція єдності фізичного та морального виховання мала філософське підґрунтя, що узгоджувалося з ідейними пошуками європейських колег. По-друге, безпосередня участь у створенні МОК засвідчила роль Олексія Бутовського як одного з ключових провідників ідей олімпізму на міжнародній арені. По-третє, видання праці «Афіни навесні 1896 року» стало важливим інструментом поширення олімпійських ідеалів у вітчизняному освітньо-культурному просторі та заклало основи вітчизняної спортивної історіографії. По-четверте, попри обмежену підтримку з боку урядових структур, Олексій Бутовський виявив себе як невтомний організатор і популяризатор олімпійського спорту на теренах України, що у сукупності визначає його вагомую роль у розбудові сучасного олімпійського руху.

Зауважимо, що після зміни влади тривалий час ім'я Олексія Бутовського було стерте з офіційної історії спорту в СРСР. Це сталося через його дворянське походження та службу в армії Російської імперії, відтак громадська діяльність педагога і вченого та його роль у заснуванні олімпійського руху сучасності як буржуазного були ідеологічно несумісними з комуністичним режимом. Це свідоме стирання історії почасти пояснює, чому Національний олімпійський комітет СРСР був створений лише у 1951 році, адже ідеї олімпізму, що базувалися на принципах пацифізму, чесної гри, міжнародної співпраці тривалий час вважалися чужими радянській системі.

Зі здобуттям Україною незалежності почався процес відновлення історичної справедливості щодо видатних діячів,

чії імена були незаслужено забуті. Процеси національного державотворення стали рушієм фундаментального перегляду історіографічних наративів та відновлення історичної справедливості. У цьому контексті науково-педагогічна та організаційна спадщина Олексія Дмитровича Бутовського зазнала переоцінки, що дозволило інтегрувати його доробок у сучасний педагогічно-спортивний простір та офіційно реабілітувати статус видатного діяча українського походження. Процес ушанування пам'яті про одного із засновників сучасного олімпійського руху знайшов своє відображення у реалізації низки знакових соціокультурних проєктів. Зокрема, відкриття у 2006 році в Полтаві погруддя Олексія Бутовського за безпосереднього сприяння Національного олімпійського комітету України, присвоєння імені видатного педагога головній спортивній арені міста (стадіону «Ворскла») стали візуальними та топонімічними маркерами повернення історичної пам'яті, тоді як підготовка та публікація у 2009 році фундаментального чотиритомного зібрання його праць забезпечила джерелознавчу базу для введення його ідей до широкого академічного обігу.

Висновки. Отже, Олексій Бутовський був ідеологом та практиком сучасного олімпізму, чії ідеї випередили свій час. Його роль є критично важливою для розуміння олімпійських ідей, а його спадщина – невід'ємною частиною історії українського спорту. Попри політичні суперечності, внесок видатного педагога та громадського діяча в розвиток сучасного олімпійського руху є об'єктивним фактом, що заслуговує на високу оцінку.

Список літератури.

1. Бубка С., Булатова М. Творча спадщина Олексія Дмитровича Бутовського. *Наука в олімпійському спорті*, 2016, № 3. С. 41–48.
2. Бутовський А. Д. Афины весной 1896 года, Собрание сочинений: в 4-х т., К. : Олимпийская литература, 2009, Т. 4, С. 6–57.
3. Даниско О. Основні етапи науково-педагогічної діяльності Бутовського О. Д. *Педагогічні науки*. 2011. № 3. С. 91–97.
4. Даниско О. В. Проблема всебічного розвитку особистості в педагогічній спадщині О. Бутовського. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2012. № 4 (22). С. 10–17.

5. Крук М. З. Шкільна фізична культура в Україні (20-30-ті рр. ХХ ст.). Навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2011. 215 с.

6. Олексій Бутовський з Полтавщини – патріарх розбудови сучасного олімпійського руху. Олімпійська арена. 2018, № 4. [Електронний ресурс]. URL: <http://olimparena.com.ua/legendarni-imena/467-olimpiiskyi-general>

7. Олімпієць з Полтавщини (до 185 річчя від дня народження О. Д. Бутовського). [Електронний ресурс]. URL: <https://cbsbook.com.ua/vidznachaemo/5318-olimpiyec-z-poltavschini-do-185-richchja-vid-dnja-narodzhennja-od-butovskogo.html>

8. Сенчук В. Український генерал і Олімпійські ігри. [Електронний ресурс]. URL: <https://siver.com.ua/news/1/2010-02-11-3694>

9. Wassong S. Pierre de Coubertin and the Governance of the IOC during his Presidency. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.coubertin.org/pierre-de-coubertin/pierre-coubertins-ioc-presidency-1896-1925/pierre-de-coubertin-and-the-governance-of-the-ioc-during-his-presidency/>